

SOBRE L'ESTUDI GENERAL DE LLEIDA A L'EDAT MITJANA: ALGUNES QÜESTIONS

ABOUT ESTUDI GENERAL OF LLEIDA IN MIDDLE AGES: SOME QUESTIONS

JOAN J. BUSQUETA
Universitat de Lleida

RESUM

Imatge contextualitzada de l'Estudi General de Lleida a través d'elements que van més enllà de la pròpia activitat docent, com la seva capacitat d'atracció de pobladors, l'activitat econòmica i financera que se'n deriva, i fins i tot els conflictes jurisdiccionals sorgits al sí i també fora de la pròpia institució educativa.

Paraules clau: Estudi General, ensenyament, Lleida, Edat Mitjana.

ABSTRACT

A contexted image of the University of Lleida across the elements as could be the capacity of inhabitants' attraction, the economical and financial activity derived of it, and the conflicts of jurisdiction appeared in or out this educational institution.

Keywords: University, education, Lleida, Middle Ages.

RESUMEN

Imagen contextualizada del Estudio General de Lleida a través de elementos como pueden ser la capacidad de atracción de población, la actividad económica y financiera que se deriva de su existencia, e incluso los conflictos jurisdiccionales surgidos en el seno y fuera de la propia institución educativa.

Palabras clave: Estudio General, enseñanza, Lleida, Edad Media.

PREVI

Des de fa alguns anys, estem treballant en l'estudi de la societat urbana a la Lleida baixmedieval; sobretot en l'estudi del grup de famílies que monopolitzen els oficis o càrrecs del poder urbà. Un domini sustentat en l'accés a les funcions municipals més rellevants (paers, consellers, mostassafs, almodiners, síndics a corts...etc.), a càrrecs en l'administració de la monarquia, a les dignitats del capítol catedral i també als càrrecs de responsabilitat de l'Estudi General.¹ Es tracta de no oblidar àmbits institucionals i de poder urbà com ho són, al costat dels bisbats, els capítols catedrals o els mateixos municipis, els Estudis Generals, perquè en aquests també es dirimeixen moltes de les qüestions que poden afectar el conjunt de la vida urbana. La pretensió, doncs, és la d'anar incorporant dins l'estudi d'aquesta societat, de la dinàmica urbana amb tot el que suposa, el protagonisme de la institució universitària, sense oblidar el marc més ampli, vinculat als projectes polítics dels diferents monarques. Perquè, ultra l'activitat docent i cultural, l'Estudi General, la Universitat, genera, òbviament, capacitat d'atracció a la ciutat, un dels elements que estan a la base de les relacions entre

1 Així ho vam començar a fer: BUSQUETA, Joan J., "Oligarquia urbana i ensenyament superior a Lleida: el bidell i el canceller de l'Estudi General", dins SABATÉ, Flozell (coord.), *L'Edat Mitjana. Món real i món imaginari*, Afers, Catarroja, 2012, pp. 163-169.

2 Vegeu les acurades reflexions, en aquest sentit, de VERGER, Jacques, "Université et pouvoir en France", dins AGUADÉ, Santiago (coord.), *Universidad, cultura y sociedad en la Edad Media*, Alcalá de Henares, Universidad, 1994, pp.35-52. El treball clàssic de LE GOFF, Jacques, "Les Universités et les pouvoirs publics au Moyen Age et à la Renaissance", dins *Pour un autre Moyen Age. Temps, travail et culture en Occident, 18 essais*, Gallimard, París, 1977, pp. 198-219. I els diferents treballs que han realitzat, entre altres, Adeline Rucquoi i María Isabel Del Val, per a les universitats castellanes.

els nuclis urbans i el territori d'influència, activitat econòmica i financera, urbanística, conflictes jurisdiccionals motivats pels privilegis i immunitats de què gaudiran alumnes, professors i el mateix espai o barri universitari, conflictes pel finançament, pel control dels càrrecs de govern, i també de les càtedres². En tots aquests àmbits del desenvolupament de la vida universitària hi trobarem implicats –i també enfrontats, sovint- representants dels governs municipals, de la jerarquia eclesiàstica i de la cort i l'administració reials.³ El tema, en conjunt, planteja una àmplia varietat d'aspectes a tractar; n'escollim tres: sobre les fonts que tenim a l'abast, sobre els orígens de la institució i, finalment, mirarem d'aproximar-nos a l'ensenyament.

SOBRE LES FONTS

Entre l'abundant documentació generada per l'Estudi General de Lleida,⁴ podem referir, primer, la de caràcter normatiu, com per exemple, les concessions de privilegis i immunitats adreçades al col·lectiu universitari atorgades per reis i papes, des de 1300, o els Estatuts i Constitucions i les seves reformes, sobretot els Primers Estatuts de 1300,⁵ considerats, per altra banda, els més antics conservats a la Península Ibèrica.⁶ Altrament, es tracta del conjunt normatiu més complet relatiu als orígens d'una universitat europea, tot i que els estatuts més antics, fins ara, són els de Cambridge, datats entre 1236 i 1254.⁷

- 3 Vegeu, en relació a alguna d'aquestes famílies de l'oligarquia urbana, i des d'aquesta perspectiva BUSQUETA, Joan J., *Manuel de Montsuar. Contra l'autoritarisme*, Alfazeta, Lleida, 2011.
- 4 L'Estudi General de Lleida compta amb una tradició historiogràfica que ha generat una bibliografia abundant. Una recopilació de la mateixa a LAHOZ, José M. i GORT, Roser, "Orientación bibliográfica sobre las universidades de la Corona de Aragón", dins Joan J. BUSQUETA i José PEMÁN (coords.), *Las Universitats de la Corona d'Aragó, ahis i avui. Estudis històrics*, Barcelona, Ed. Pòrtic, 2002, pp. 602-655. Darrerament GORT, Roser, *L'Estudi General de Lleida al segle XIV*, Universitat de Lleida, Lleida, 2016.
- 5 Vegeu ESTEVE, Francesc, *El régimen jurídico del Estudio General de Lleida (s. XIII-XVIII)*, Pagès Editors, Lleida, 1992; BUSQUETA, Joan J. i GONZÁLEZ, Elena (coords.), *L'Estudi General de Lleida. Ciutat i Universitat en els documents de l'Arxiu Municipal de Lleida*, Ajuntament, Lleida, 2000. Quant als primers estatuts BUSQUETA, Joan J. (ed.), *Llibre de les Constitucions i Estatuts de l'Estudi General de Lleida*, Universitat de Lleida, Lleida, 2000. Quant a la documentació pontificia BELTRÁN DE HEREDIA, Vicente, *Aportació al butllari de l'Estudi General de Lleida (1345-1460)*, IEI, Lleida, 1986; ESTEVE, Francesc, "Las bulas pontificias concedidas al Estudio General de Lleida (ss. XII-XVI)", *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 72 (1977), pp. 195-209.
- 6 GARCÍA, Arcadio, "La organización de los estudios jurídicos", dins BUSQUETA i PEMÁN, *Las universidades de la Corona d'Aragó*, pp. 53-71.
- 7 Així ha estat assenyalat per CLARAMUNT, Salvador, "Orígenes del mundo universitario: de los studia a la universitas", dins BUSQUETA i PEMÁN, *Las universidades de la Corona d'Aragó*, p. 35.

Si passem dels textos teòrics a la pràctica quotidiana, comptem a Lleida amb un fons realment excepcional, des del primer terç del segle XIV: els *Llibres de Crims* de l'Arxiu Municipal, fons generat per l'anomenat Tribunal de Coltellades.⁸ Es tracta d'un conjunt de processos judicials motivats per robatoris, adulteris, violacions, emmetzinaments, bruixeria, accions delictives entre els estudiants de l'Estudi General, problemes de convivència amb persones d'altres procedències, d'altres ètnies i religions com la musulmana o la jueva; una documentació esplèndida que ens acosta amb una gran riquesa de detalls i expressions al món del conflicte.⁹ Afegim-hi la informació que podem obtenir dels *Llibres d'Actes* del Consell Municipal o del Capítol de la Catedral, dues institucions estretament vinculades a la vida de l'Estudi, sobretot al seu sosteniment econòmic, i com a integrants de la seva organització. En aquest sentit, són força interessants, tot i la migradesa numèrica, la vintena de contractes (*conduccions*) de professors que es conserven dels anys 1403 a 1406, relacionats amb la Clavaria de l'Estudi, institució que tenia cura, dels salaris dels docents, entre altres responsabilitats econòmiques com la conservació dels edificis o les rendes, i era dirigida per dos canonges, representants del Capítol de la Catedral, i dos ciutadans, en nom del municipi.¹⁰ I això sense oblidar les referències constants, més enllà de les esmentades concessions de privilegis atorgades per la monarquia o el papat, que es troben en la documentació reial dipositada a l'Arxiu Reial, dit de la Corona d'Aragó, i als Arxius Vaticans.

Cal destacar, també, fons documentals específics com els anomenats "rotuli", súpliques col·lectives presentades a la Santa Seu per les autoritats acadèmiques universitàries (el rector, el canceller), en favor de tots o de part dels estudiants, com també d'alguns professors, clergues, que al·legaven reunir les condicions requerides per obtenir beneficis que quedessin

8 El Tribunal de Coltellades, d'acord amb un privilegi de Jaume II, datat el 13 de juny de 1300, era format pel veguer o el seu lloctinent, dos paers (governants municipals), i el consell de deu o més prohoms de la ciutat a l'hora de dictar sentència (Arxiu Municipal de Lleida, AML, *Fons Municipal*, pergami 66). Vegeu MONTANYA, Miquel, *El Tribunal de Coltellades. Alguns aspectes processals*, Pagès Editors-Ajuntament de Lleida, Lleida, 2007; i GRAS, Rafael, *La Paeria de Lleida*, Ajuntament, Lleida, 1988 (reed.).

9 BUSQUETA, Joan J., "Sobre els Llibres de Crims i el Tribunal de Coltellades de la ciutat de Lleida (font documental i usos historiogràfics)", dins DDAA, *Les minories socials i la justícia. Època medieval i moderna*, Silva Editorial, Tarragona, 2018, pp. 23-41.

10 AML, *Llibre de Seguretats*, reg. 327, s/f. Pocs anys després, el papa Benet XIII determinarà, mitjançant l'ordre del 25 d'octubre de 1413, que cada institució estigui representada només per un clavari; això sí, s'incorporarà també un batxiller en ambdós drets, com a clavari representant de la Universitat. Vegeu GAYA, Ramón, "Las rentas del Estudio General de Lérida", *Analecta Sacra Tarraconensis*, XXV (1954), pp. 293-338, esp. p. 314.

vacants (els anomenats beneficis en expectativa). Amb aquests beneficis, és a dir, pensions assignades a un ofici eclesiàstic, com canongies, capellanies, rectories, etc., (exceptuats els abadiats i els episcopats, és a dir, els beneficis majors) els estudiants podien finançar-se els estudis.¹¹ Als Registres de Súpliques (*Supplicationum*) dels Arxius Vaticans hom disposa d'algunes d'aquestes peticions –que ens permeten conèixer, per exemple, la procedència, condició i estudis realitzats pels peticionaris– per a finals del segle XIV.¹² O les “*arengae*”, discursos donats a conèixer, l'any 2000, pel professor Antonio García, una trentena de textos recollits al Ms. 2065 de la Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell, que ens aproximen al funcionament de l'oratória acadèmica, als actes dels exàmens per a les corresponents graduacions de batxillers, llicenciats i doctors, així com per a d'altres efemèrides universitàries.¹³ Tot i que plantegen una certa varietat temàtica com exaltacions (a la figura del nou rector Joan de Pontons, de qui es diu que era “*statutorum publicator et zelator*”), recomanacions per als que s'examinen (“*terribilis est locus iste*”), descripcions de paisatges, com un elogi a la vila de Monzón, etc., el bloc principal d'aquests discursos gira entorn a les proves requerides per a la promoció. A voltes apareix, també, el nom de qui fa el discurs, com, per exemple, Joan Jou, quan rep les insígnies del doctorat en decrets (dret canònic): la càtedra com a símbol d'excel·lència; el llibre com a senyal de saviesa, el birret en senyal de glòria; el petó com a senyal d'amistat i dilecció, i, finalment, la benedicció, com a símbol de benedicció eterna.¹⁴

11 Fins i tot, l'Església, sovint, dispensava de la residència i el beneficiari podia utilitzar un vicari, a qui abonava una part del benefici, per, així, poder complir amb l'ofici assignat i alhora poder assistir a les lliçons de l'Estudi General, tal com ho explica GARCÍA, “La organización de los estudios jurídicos”, pp. 67-68.

12 Una explicació sobre aquesta font des del punt de vista diplomàtic i quant al seu contingut a MATEU, Josefina, “Scholares, bacallarii, doctores y magistri del Estudio General de Lérida. Contribución a su nómina en los siglos XIV y XV”, *Ilerda*, XLV (1984), pp. 175-207. L'autora recull les aportacions dels treballs clàssics sobre els “ròtula” relacionats amb l'Estudi General de Lleida, de Josep Rius Serra i José Goñi Gazambide.

13 Arcadio GARCÍA, “Arengas académicas de la Universidad de Lérida (s. XIV-XV)”, dins DURAND, Bernard i MAYALL, Laurent (eds.), *Excerptiones iuris: Studies in Honor of André Gouron*, Berkeley University, 2000, pp. 205-225. Sobre aquest tipus de discursos, l'estudi clàssic de FRANSEN, Gérard i MAFFEI, Domenico, “Harengues universitaires du XV siècle”, *Studi Senesi*, 83 (1971), pp. 1-22.

14 Quant a les cerimònies d'investidura a l'Estudi General de Lleida, cal llegir el treball de ESTEVE, Francec, “Cerimònia d'investidura del grau de doctor a l'Estudi General de Lleida (s.XVI)”, *Seu Vella. Anurari d'Història i Cultura*, 1 (1999), pp. 183-216. També podeu llegir l'exemple de cerimònia del grau de doctor en medicina que aporten Mc VAUGH, Michael i GARCÍA BALLESTER, Luís, “The Medical Faculty at Early Fourteenth-Century Lérida”, dins *History of Universities*, vol. VIII, Oxford, 1989, pp. 19-25. El document: Arxiu Capitular de Lleida (ACL), Manual del notari Ferrer Sobrepena (1334-1344), ff. 135-138v.

SOBRE LA FUNDACIÓ I CREACIÓ D'UN BARRI UNIVERSITARI

Lorenzo Valla, el gran humanista italià, va deixar escrit, a mitjan segle XV, en la seva Crònica del rei Ferran I d'Antequera, que Lleida era la ciutat més cèlebre de Catalunya, tot i que la més puixant i bonica era Barcelona.¹⁵ I en aquesta lloança hi devia pesar molt la importància del seu Estudi General, el caràcter de "ciutat d'estudis entre cristians", i on els estudiants "arriben als mil cinc-cents", d'acord amb la definició que havia dedicat a Lleida, cap a 1420, l'exfranciscà mallorquí Anselm Turmeda, que, altrament, també hi havia estudiat.¹⁶

L'Estudi General de Lleida fou el primer centre universitari, o d'"alts estudis", en paraules de l'època, que tingueren el conjunt dels territoris hispànics de la Corona d'Aragó en la seva història. I així fou, després que el projecte d'establir-ne un a la València de mitjan segle XIII no prosperés, malgrat l'aprovació atorgada pel papa Innocenci IV, el 1245, que n'autoritzava la fundació al rei Jaume I.¹⁷ Dit d'altra manera, la primera universitat amb la qual les terres integrades en aquella entitat política s'obrien al món d'aquelles primeres universitats europees que havien anat desplaçant les antigues escoles monàstiques, catedralícies o municipals. I ho havia fet ben aviat, a finals del segle XIII, mercès a l'acció combinada de diverses instàncies: dels estaments urbans, representats pels seus governants, els paers, amb l'impuls dels frares franciscans,¹⁸ del rei Jaume II, un dels prínceps més savis del món, segons l'opinió del cronista Muntaner, i del papa Bonifaci VIII, a qui correspongué, com a poder superior –*auctoritas*–, un cop superats vells litigis entre Roma i la Corona d'Aragó, aprovar la iniciativa per tal que els estudis fossin reconeguts oficialment en tota la Cristiandat: disposar

15 LÓPEZ MOREDA, Santiago i VALLA, Lorenzo (eds.), *Historia de Fernando de Aragón*, Akal, Madrid, 2002, p. 83.

16 TURMEDA, Anselm, *La Tuhfa. Autobiografia i atac als partidaris de la Creu*, Curial, Barcelona, 1978.

17 GALLEN, Mercedes, "Los estudios medievales", dins *Universidades valencianas*, Generalitat Valenciana, València, 1987, p. 35. Vegeu la síntesi de FELIPO, Amparo, "La universitat de València", dins BUSQUETA i PEMÁN, *Les universitats de la Corona d'Aragó*, pp. 193-237.

18 L'abril de 1293, el rei Jaume II adreça una carta als paers i prohoms de Lleida conforme ha rebut, mitjançant els frares del convent franciscà de la ciutat, fra Pere d'Esplugues, custodi, i fra Jordà, guardià, la petició per crear un Estudi General a la ciutat (ACA, reg. 98, f. 21). SANAHUJA, Pere, "La Universidad de Lérida y los franciscanos", *Archivo Ibero Americano*, VII (1947), p. 170, nota 2; . GAYA, Ramón, "Comentarios al período preparatorio de la fundación del Estudio General de Lérida", *Ilerda*, XII-XIII (1949), pp. 57-72; i CLARAMUNT, Salvador, *La primera Universitat de Lleida. Lliçó magistral d'obertura del curs acadèmic 1992-1993*, Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pp. 7-17.

de l'anomenada *licentia ubique docendi*.¹⁹ I així fou, el papa autoritzà, l'1 d'abril de 1297,²⁰ la creació d'un *Studium Generale* en qualsevol lloc dels dominis del rei d'Aragó, d'un centre que, un cop fundat, gaudiria dels mateixos privilegis, indulgències i immunitats que els fins llavors atorgats pels sant pare a l'Estudi General de Tolosa de Llenguadoc, fundat el 1229. Aquest permís constituí el tràmit indispensable perquè, tres anys més tard, l'1 de setembre de 1300,²¹ el rei ratifiqués les peticions de la ciutat de Lleida i concedís el privilegi fundacional, amb caràcter exclusiu per al conjunt de les seves terres; exclusivitat que quedaria ratificada explícitament, el 5 de setembre del mateix any, amb la prohibició expressa de crear altres centres universitaris en qualsevol lloc de la Corona que no fos la ciutat de Lleida.²² Els estaments urbans eren ben conscients de la repercussió social, econòmica i política de disposar d'un estudi general, d'una universitat, i per això defensaren ardidament aquest privilegi sobre l'ensenyament superior que els havia estat atorgat des del moment de la fundació, davant les pròpies dificultats econòmiques i financeres que exigia el seu manteniment.²³ Però, alhora, davant la competència creixent d'altres territoris que també

19 Consistia en el reconeixement dels estudis cursats i la facultat d'ensenyar-los en qualsevol altre centre de la Cristiandat, sense la necessitat de sotmetre's a un nou examen. Suposava, de fet, el reconeixement dels centres com a Estudis autènticament Generals. La definició és BARCALA, Andrés, "Las universidades españolas durante la Edad Media", *Anuario de Estudios Medievales*, 15 (1985), p.90.

20 ACA, Cancelleria, Butlles, lligall 21, perg. 282. BOFARULL, Próspero, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, VI, Barcelona, 1850, doc. 61, pp. 103-104; SÁINZ DE BARANDA, Pedro, *España Sagrada*, t. XLVII, p. 340-342; MIQUEL, Francisco J., *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón. Sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, 1948, p. 151. Reproducció fotogràfica i traducció catalana a BARFULL, Jaume, BUSQUETA, Joan, J. i PRAT, Joan, *La Universitat de Lleida, història i present*, Universitat de Lleida, Lleida, 2009, p. 16-17.

21 AML, Fons Municipal, perg. 68. VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las Iglesias de España*, t. XVI, Madrid, 1851, doc. III, pp. 196-198; SÁINZ DE BARANDA, *España Sagrada*, t. XLVII, doc. LXVIII, pp. 341-343; GRAS, Rafael, *Història de la Paeria* (reed. a cura d'A. Passola), Ajuntament, Lleida, 1988, pp. 259-261, traducció al català pp.261-263; GORT, Roser, "Documents de l'Estudi General", dins GONZÁLEZ i BUSQUETA, *L'Estudi General de Lleida*, doc. 1, pp. 43-45.

22 AML, Fons Municipal, perg. 70. VILLANUEVA, *Viage literario*, t. XVI, doc. IV, p. 199; SÁINZ DE BARANDA, *España Sagrada*, t. XLVII, doc. LXX, pp. 348-349; i GORT, "Documents de l'Estudi General", doc. 4, pp. 58-59.

23 Problemes que enfrontaren inicialment, l'Església catedral i el municipi. Vegeu en aquest sentit, GAYA, Ramón, *Cancilleres y rectores del Estudio General de Lérida*, La Editora Leridana, Lleida, 1951; GAYA, "Las rentas del Estudio General de Lérida"; GAYA, Ramón, "Provisión de las cátedras del Estudio General de Lérida", *Analecta Sacra Tarraconensia*, XXX (1957), pp. 233-296. Problemes econòmics que motivaren la recerca de solucions financeres, tant per part del municipi com de l'església catedral, com la mateixa creació d'imposicions com l'anomenada

aspiraven a tenir el seu propi estudi general o a reforçar els seus estudis particulars. Certament, els plets sovintejarien i, gairebé, de bon començament. Així ens ho manifesta, per posar un exemple primerenc, la queixa expressada, tan aviat com el 24 de març de 1319, per Bernat Destorrents, procurador dels paers i prohoms de Lleida, davant el justícia de Borriana, Bernat de Vilanova, advertint els síndics i jurats d'aquella vila, amb l'aportació de la documentació reial on era obligat que "*dret canònic e civil, llibres de medicina e philosophia e altres arts o sciències aprovades no sien legides en alcun loch de la terra o senyoria del senyor rey sino tan solament en la dita ciutat de Leyda*". Tot i la defensa que feren els borrianencs, destacant que s'estaven conculcant els furs, privilegis, llibertats i franqueses atorgades a la vila des dels temps de la repoblació, el justícia, finalment, "*féu fer crida públicament per la villa de Burriana que alcú en la dita villa ni en son terme, d'aquí avant, no lige ni oie dret canònic o civil, ne llibres de medicina ne philosophia, ans se lexen de legir e d'oír aquelles contínuament si donchs aquelles en lo dit Studi de Leyda legir ne oír no volen, sots pena dels dits mil morabatins d'or pagadors al senyor rey*".²⁴ I pocs anys després, el 1346, fou davant Saragossa, on els membres del patriciat urbà, que disposava des de 1335 d'un estudi particular on s'impartien les arts lliberals, reclamaven traslladar l'Estudi General de Lleida a aquella ciutat.²⁵

Tanmateix, aquesta exclusivitat d'impartir els estudis de dret civil (lleis) i canònic (decrets), medicina i la filosofia natural,²⁶ que venia a completar els tradicionals estudis de les set arts lliberals del "trivium" i el "quadrivium", s'havia perdut, ni que fos teòricament, a mitjan segle XIV amb la fundació, per motius d'estratègia política, dels centres de Perpinyà (1350) i Huesca (1354).²⁷ Això no obstant, Perpinyà no va funcionar fins molt més tard, i Huesca ho va fer amb moltíssimes dificultats fins ben avançat el segle XV.

"lliura del vi", i de la mateixa Clavaria de l'Estudi. Vegeu una síntesi a BUSQUETA, Joan J., "L'Església i l'Estudi General a Lleida a la baixa edat mitjana", dins Prim BERTRAN i Francesc FITÉ, (coords.), *Arrels Cristianes. Vol II, Temps de Consolidació. La Baixa Edat Mitjana, segles XIII-XV*, Pagès Editors-Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 231-260; i CLARAMUNT, "La primera universitat de Lleida", pp. 14-15.

24 AML, Fons Municipal, perg. 319. GORT, "Documents de l'Estudi General", doc. 7, pp. 63-68.

25 REDONDO, Guillermo, "La Universidad de Zaragoza", dins BUSQUETA i PEMÁN, *Les universitats de la Corona d'Aragó*, p. 242.

26 La física aristotèlica. Cal advertir que la Teologia no s'estudiaria a l'Estudi General de Lleida fins avançat el segle XV. Mentrestant, eren els convents dels ordres mendicants, dominics i franciscans, les seus dels estudis teològics.

27 En el primer cas, la pèrdua de la senyoria de Montpeller, venuda pel rei de Mallorca a Felip VI de França, el 1349, va impedir la recuperació de la seva antiga i prestigiosa universitat, i explicaria la voluntat del rei en relació a Perpinyà. Cal recordar, tanmateix, que, a Montpeller,

I l'oligarquia lleidatana continuà maldant en defensa de la seva posició privilegiada: el 15 de febrer de 1373, els paers acusaven el rector de l'Estudi, davant el ple del Consell General de la ciutat, de voler traslladar-lo a una altra ciutat i endur-se els estudiants, amb l'excusa d'haver estat agredits pel veguer, en un dels repetits conflictes jurisdiccionals motivats, en bona part, per la immunitat dels estudiants,²⁸ sense oblidar les dificultats d'un període conflictiu econòmicament i social, al bell mig de la recurrència de les pestes, entre altres greus problemes: "*Als qual consellers los pahers proposaren que ja saben com lo rector del studi convoque los estudiants e tracte que·l Studi se mudàs en altra ciutat, e segons que han entès gita col·lecta en lo studi que munte a ·C· lliures o pus, tot çò per aquesta rahó... Acordaren que d'aquest feyt sie informat lo senyor bisbe de Leyda amb letres de mossèn lo degà del Capítol, axí matex de la ciutat, e que facen saber tot lo feyt e que·l pregunen que, en quas que el senyor rey fos informat del mudament del Studi, que li plàcie que tingue per la ciutat que per res no fos atorgat, com fos gran dampnatge de la ciutat, majorment com la ciutat no sie en neguna discòrdia ab lo Studi*".²⁹ La ciutat a la que estaven disposats a mudar-se era Tortosa, i així es presentaren representants de l'Estudi de Lleida davant el Consell General de la ciutat de Tortosa, el 16 de febrer de 1373, els quals, tot parlant en nom d'uns 300 estudiants, estaven disposats a venir a estudiar, si la ciutat els volia acollir i aconseguia tenir l'Estudi General.³⁰ I uns quants anys més tard, el 1415, el Consell General tornarà a respondre i exigir el paper capdavanter de la seva ciutat, davant

---

des de finals del segle XIII ja funcionava una escola de medicina, però la universitat no fou fundada fins el 1289, quan pertanyia al regne de Mallorca. Pel que fa a Huesca, que es convertiria en el primer Estudi General d'Aragó en detriment de la sol·licitud de Saragossa –sense oblidar precedents antics d'estudis particulars documentats a Barbastro, Teruel, Uncastillo, Calatayud, Tarazona, Daroca o Jaca– els motius cal cercar-los en el posicionament favorable de Huesca als interessos del Cerimoniós en la guerra de la Unió. Vegeu CLARAMUNT, Salvador, "Origen de las universidades catalanes medievales", dins *Estudios sobre los orígenes de las universidades españolas*, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1988; i SARASA, Esteban, "Las universidades de Huesca y Perpiñán en la Edad Media", dins BUSQUETA i PEMÁN, *Las universidades de la Corona d'Aragó*, pp. 117-123.

28 De fet, el conflicte amb el veguer venia de lluny, el 3 d'abril de 1371, des de Tortosa estant, el rei comissionava Guillem de Guimerà, portantveus de governador a Catalunya, per tal que investigués i practiqués les diligències oportunes en relació als atacs soferts pel veguer i el seu saig per part del rector i un grup d'estudiants de l'Estudi General [ACA, reg. 1085, f.10]

29 AML, reg. 402, f. 54v-55. Vegeu SERRA, Elías, *Una Universidad medieval. El Estudio General de Lérida*, Librería General de V. Suárez, Madrid, 1931, pp. 88-89, nota 55.

30 Ha estudiat tot el procés SABATÉ, Florell, "Sobre tenir lo Studi de Lleyda en Tortosa", *Acta/Mediaevalia*, 23-24 (2002-2003), pp. 381-414. Ultra la documentació analitzada, incorpora en apèndix els capítols presentats per l'Estudi General de Lleida al Consell Municipal de Tortosa (AHCTE, Provisions 10, ff. 37-40v.).

la possibilitat que es crei un Estudi General a Calatayud, perquè, motiven, aniria *"en gran dan e preiuhí d'aquesta ciutat"*, sobretot tenint en compte, insisteixen, que *"la ciutat hage privilegi que en tot lo regne e senyoria del senyor rey no-s pugue tenir Studi General, sinó en aquesta ciutat"*.³¹ Una defensa que, anys a venir, tornarà a ser ardida, tot i la desfeta causada per la Guerra Civil i el setge dramàtic que patí la ciutat el 1464: *"lo Studi es desbaratave"*, no hi havia res, i els estudiants supliquen a la ciutat que *"los vullen donar algunes bigues per banches e altres coses en les scoles"*. Així s'expressava l'estudiant Pere Fuster, en nom del rector, el 10 d'octubre de 1464, qui, a més, reclamava que es defensés el privilegi de monopoli dels estudis superiors davant les accions de la ciutat de Huesca que, recolzada pel rei Joan II, tornava a insistir en el seu Estudi General: *"Axí mateix supplica que la ciutat vulle scriure a la ciutat d'Oscha, la qual fa preparatori d'erigir Studi novament en dita ciutat, lo qual no-s pot fer per privilegis de la ciutat et alias..."*. A prec dels estudiants, doncs, la ciutat trametia, el 12 d'octubre, dos dies després, correus a diferents poblacions aragoneses, tot recordant-los l'esmentat privilegi i, sobretot que, a Lleida, malgrat les greus dificultats, es tornaven a fer les classes, un cop retuda la ciutat a Joan II.³² Lleida fou, certament, el model sobre el que es fundarien, al llarg de la baixa edat mitjana i els primers temps moderns, molts dels centres universitaris dels territoris del rei d'Aragó;³³ tots ells reconeixeran com a font normativa, el sistema de Lleida, basat fonamentalment en el model universitari de Bolonya,³⁴ i, en conseqüència amb una forta influència municipal, lògica, si es té en compte que la ciutat es responsabilitzarà de la major part del seu finançament.

31 AML, reg. 406, f. 75.

32 AML, *Llibres del Consell*, registre 367, ff. 85v.-86. BUSQUETA, *Manuel de Montsuar*, pp. 108-109.

33 I encara, entrat el segle XVII, el rei Felip III de Castella feia referència ben explícita als privilegis, llibertats i immunitats concedits a l'Estudi General "de la nostra ciutat de Lleida", en fundar l'Estudi General de Càller a Sardenya. Vegeu D'ARIENZO, Luisa (ed.), *I documenti originali di fondazione dell'Università di Cagliari*, Università degli Studi di Cagliari, Cagliari, 1997, pp. 15-16

34 Sobre la vinculació de la Universitat de Lleida al model de Bolonya: PESET, Mariano, "La fundación y el fuero universitario de Lérida", *Hispania*, 58 (1988), pp. 515-536; PEMÁN, José, "Los estatutos fundacionales de la antigua universidad ilerdense (año 1300), Un estudio introductorio", dins BUSQUETA, *Llibre de les Constitucions*, pp. 25-40. I una reflexió més recent sobre el model que seguiren les diferents universitats europees (respecte de París o de Bolonya), a PESET, Mariano, "Modelos historiográficos de las primeras universidades", *Universidades*, 65 (2015), pp.9-21.

Sens dubte, el privilegi fundacional, que inicia tot un conjunt d'escriptures vinculades als orígens del moviment universitari a Catalunya, i als territoris hispànics de la Corona d'Aragó, així com a la realitat cultural, política i econòmica d'una de les institucions genuïnament europees i més antigues que coneixem, la Universitat, constitueix, alhora, el final d'un llarg recorregut de creixement urbà i maduració institucional ciutadana. Un procés que s'iniciava el 1149 amb la conquesta feudal de Lleida i la posterior carta de poblament de 1150, i que havia de suposar la incorporació de tota una tradició llibresca i científica important heretada de la Lleida islàmica i d'una comunitat jueva potent. Efectivament, Lleida ja constituïa un centre destacat quant a la confecció i escriptura de llibres, i, en aquest sentit, un nucli rellevant de traduccions de l'àrab al llatí i al català, tal com estudià Josep Trenchs.³⁵ I, tant és així que, quan l'Estudi començava el seu camí, el 1302, el rei s'adreçava a la ciutat i ordenava que fossin entregats al primer mestre de medicina, Guillem de Bésiers, deixeble d'Arnau de Vilanova, els llibres àrabs de medicina que eren en mans dels jueus, i que aquests havien traduït.³⁶ Sense oblidar, però, la biblioteca del capítol catedral, molt ben proveïda d'obres jurídiques, de culte i sermonaris, "obres que –excepte en els casos dels llibres encadenats– foren prestades als seus membres que seguien les ensenyances de l'Estudi General".³⁷ Una biblioteca que havia anat creixent al llarg del segle XIII, així com la seva escola. No cal insistir en que les escoles catedralícies continuaren essent els grans àmbits de formació en la llengua llatina, la llengua bàsica dels estudis i de l'Església.³⁸

35 TRENCHS, Josep, "De l'Estudi General a la Seu: confecció de llibres a Lleida durant el segle XIV", *Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida*, Lleida, 1991, p. 135; i TRENCHS, Josep, "Libri, lecture, insegnamento e biblioteche nella Corona d'Aragona (secc. XIII-XIV)", *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Sassari, 1993, vol. I, pp. 193-258.

36 ACA, reg. 125, f. 59. Transcriu RUBIÓ, Antoni, *Documents per l'Història de la Cultura Catalana Migeval*, 2 vols., Barcelona, 1908-1921, vol. II, doc. XVI, pp. 13-14. Sobre la Facultat de Medicina, en concret, i, en conjunt, de l'Estudi General, cal destacar, especialment, les publicacions de LLADONOSA, Josep, *La Facultat de Medicina de l'antiga Universitat de Lleida*, Barcelona, 1969; LLADONOSA, Josep, *L'Estudi General de Lleida de 1430 al 1524*, Barcelona, 1970; LLADONOSA, Josep, *Notícia històrica sobre el desenvolupament de la medicina en Lérida*, Lleida, 1974; i LLADONOSA, Josep, *La sanitat i la higiene a Lleida*, Lleida, 1976. Darrerament, BUSQUETA, Joan J., "Sobre mestres en arts i en medicina de l'Estudi General de Lleida (s. XIV): reflexió humanística i avenç científic", dins *Homenatge al Dr. Frederic Vilà Tornos*, Universitat de Lleida, Lleida, 2015, pp. 83-92.

37 TRENCHS, "De l'Estudi General a la Seu", p. 139.

38 En el cas de la catedral de Lleida, ja coneixem l'establiment d'una escola de gramàtica d'acord amb el que preveia el concili provincial tarraconense, celebrat a Lleida, el 1229, que, alhora, responia als dictats del III Concili del Laterà (1179) i, especialment, del IV Concili del Laterà (1215). BUSQUETA, "L'Església i l'Estudi General de Lleida a la Baixa Edat Mitjana".

Un procés estretament vinculat a la consolidació d'un grup de famílies dirigents que havien estat capaces, ben aviat, des de finals del segle XII, d'assegurar-se la pervivència en el poder i el control del municipi. I això ho aconseguiren mitjançant l'obtenció de privilegis atorgats, sobretot, per les monarquies de Pere el Catòlic (Privilegi del Consolat, 1197) i, especialment, de Jaume I (Privilegi de la Paeria, 1264).³⁹ Amb aquest darrer monarca col·laboraren estretament en les seves empreses conqueridores; El *Llibre dels Feits*, la Crònica del rei, en destaca l'expertesa militar, l'ajut econòmic i, sobretot, l'excel·lència dels apotecaris i metges lleidatans, a l'alçada dels de Montpeller o de Barcelona Així, entre altres mencions, durant la presa de la Torre de la Boadella, tot volent donar-hi la rellevància que mereixia, ens diu: "...mas de les coses que foren grans e bones, d'aquelles volem tocar e parlar. E taitant podem retraure d'aquella host, que Nós, que n'havem feites bé trenta, no vim anc neguna saó host tan ben bastada con aquella de les coses que eren mester per ajuda d'home, sí que malalts trobaven consell d'apotecaris con si fossen en Barcelona o en Lleida..."⁴⁰

De fet, el rei conqueridor i Lleida mantindrien bons vincles des que el petit Jaume fou jurat com a rei al Palau Reial de la Suda de Lleida, el 1214, pels estaments catalans i aragonesos, en una assemblea que podem, ben bé, situar en els orígens de les corts a la Corona d'Aragó.⁴¹ Cal recordar, en relació a aquesta forta vinculació, que entre els trobadors d'aquells temps, Jaume I era conegut com "el rei que té Lleida". Almenys, així l'anomenava Olivier el Templer, en un sirventés de caire polític que atiava el monarca perquè prengué part en la croada.⁴² I cal no oblidar que la conquesta de

39 Una síntesi del procés a BUSQUETA, Joan J., "Lleida (1150-1300). Aproximación al proceso de maduración jurídica e institucional", *Revista de la CECEL-CSIC*, 12 (2012), pp. 35-49

40 Seguim l'edició de SOLDEVILA, Ferran, *Les Quatre Grans Cròniques (I). Llibre dels Feits del rei en Jaume*, Barcelona (reed. 2007), cap. 270.

41 *Llibre dels Feits*, cap. 11: "...E hageren altre consell: que en nom de Nós e ab segell novell que ens faeren fer, que manàssem Cort a Lleida de catalans e aragoneses, en la qual fossen l'arquebisbe e els bisbes e els abats, e els rics hòmens de cada u dels regnes, e de cada ciutat deu hòmens ab auctoritat dels altres de çò que ells farien que fos feït...". Quant a la rellevància d'aquesta assemblea per al futur de les Corts a la Corona d'Aragó: UDINA, Federico i UDINA, Antonio M., "Las Cortes Catalanas", dins *Cortes y parlamentos en la Corona de Aragón (Territorios hispánicos, italianos y Córcega)*, Ed. Aragó, Barcelona/Zaragoza, 1988, pp. 133-203. SARASA, Esteban, "La gestación de las Cortes de Aragón en el reinado de Jaime I (1213-1276)", dins FERRER, María Teresa (ed.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2011, vol. I, pp. 359-366.

42 MILÀ i FONTANALS, Manuel, *De los trovadores de España*, Barcelona, 1861, p. 382; i GILL, Samuel, "Mencions de Lleida a les poesies dels trobadors", *Vida lleidatana*, any IV, n.62 (1929), pp. 6-7.

la Xàtiva islàmica havia suposat la introducció del paper a les nostres terres, vehicle de transmissió de l'escrit veritablement revolucionari en aquells moments.⁴³

Un grup social fort, col·laboració amb la cort reial, llibres, i una vida municipal activa són premisses que farien possible la creació de l'Estudi General. Però, hi ha més. Cal afegir-hi una situació geogràfica estratègica, al bell mig de les terres de la Corona, i un bon emplaçament sobre els eixos fluvials del Segre i l'Ebre, vies habituals de circulació de mercaderies i d'idees, que convertiran la ciutat i la seva àrea d'influència, durant les primeres dècades del segle XIII, en un centre de producció i comercialització de draps de llana molt reconegut i en un marc de referència per a l'economia ramadera.⁴⁴ No cal dir que, conseqüència d'aquesta vitalitat econòmica i social –afegim-hi que, durant el primer terç del segle, Lleida constitueix un dels punts de referència del camí de pelegrinatge a Sant Jaume de Compostel·la– es va anar formant i acumulant un dret consuetudinari propi, així com un volum important d'ordinacions, bans, estatuts, etc., sorgits d'una activa vida urbana que calia ordenar i posar per escrit a fi d'evitar els litigis freqüents que s'originaven. I, en aquesta direcció, Lleida aportarà a la història del dret català, el primer codi de caràcter municipal que coneixem a Catalunya, les *Consuetudines Ilerdenses* (1228), els *Costums de Lleida*. Un conjunt normatiu riquíssim, una compilació que, ultra les innovacions i el caràcter pioner en la regulació d'algunes institucions, especialment pel que fa al dret de família, farà que els juristes de Lleida siguin coneguts arreu, ja que els *Costums* seran la base de molts altres codis municipals del que hom anomenà la Catalunya Nova i, fins i tot, del nord del regne de València.⁴⁵ Els mateixos Estatuts fundacionals de l'Estudi General assenyalen que es tracta d'un conjunt equitatiu i afavoridor de la convivència i l'interès dels estudiants, de manera que el rector podrà admetre els *Costums* a l'hora de resoldre causes o conflictes relatius als estudiants laics.⁴⁶

43 Com ja va destacar el pare BURNS, Robert I., *Societat i documentació en el regnat croat de València*, Eliseu Climent ed., València, 1988, cap. XXIII-XXIV, pp. 211-226.

44 Una síntesi d'aquests aspectes a BUSQUETA, Joan J., "La Baixa Edat Mitjana", dins FERNÁNDEZ, Roberto i LLADONOSA, Manuel (eds.), *Història de Lleida*, vol. III, Pagès Editors, Lleida, 2004.

45 Recollim les paraules de SERRANO, Josep, "La projecció del Dret de Lleida", *Revista de Dret Històric Català*, 3 (2004), pp. 233-258: "En l'àmbit del dret municipal català medieval emergí ben aviat, després de la conquesta cristiana, a mitjan segle XII, el nou dret de la ciutat de Lleida, el primer dret propi urbà que es posà per escrit a la primeria del segle XIII, i que acabà tenint una considerable expansió per les comarques d'allò que es coneix com a Catalunya Nova i pel nord del regne de València" (p. 283).

46 Quant a les edicions del manuscrit de les *Consuetudines Ilerdenses*: LOSCERTALES DE VALDEAVELLANO, Pilar, *Costumbres de Lérida*, Barcelona, Universidad, 1946. I una revisió del text, amb traducció al català a BUSQUETA, Joan J. (ed.), *Els Costums de Lleida*, Ajuntament, Lleida, 1997.

Però el procés de creixement tindrà altres indicadors: la necessitat d'una moneda pròpia, la pugesa de Lleida, per la importància del mercat local i la necessitat de numerari, i el naixement, l'any 1232, d'una fira anual, per la festa de Sant Miquel de setembre, que consolidarà el prestigi assolit pels artesans i mercaders lleidatans entre els marxants d'arreu. I, lògicament, amb el mercat i les fires també es promocionava la circulació de les idees, dels avenços del coneixement. Calia, doncs, una conquesta final per a l'oligarquia urbana, i aquesta fou la dels ensenyaments superiors: la creació d'un gran centre de formació de mestres en arts i filosofia, metges, teòlegs i, especialment, juristes, d'on haurien de sortir els futurs administradors i governants municipals i, alhora, els dirigents del país; en definitiva, de les elits urbanes i estatals. El cercle es completava per als grups responsables de les institucions del regiment urbà; i en això coincidien amb el monarca i amb els desitjos d'una cort i un estat que, a finals del segle XIII, es consolidava políticament i s'expansionava per la Península i la Mediterrània. Jaume II era prou explícit en el privilegi de fundació de l'Estudi: *"En ésser una de les nostres màximes preocupacions la d'instruir barons prudents per estendre doctrines, perquè a causa del seu major grau d'estudi puguin complaure millor Déu, a Nós, als nostres regnes i terres que regim amb el favor de Déu", i, més endavant, "perquè no sigui necessari als nostres súbdits demanar i mendicar en regions o nacions estranyes la investigació de les ciències.."*

Com hem avançat, la incorporació de Lleida al món universitari havia d'implacar un conjunt de canvis per a la ciutat, entre altres, l'aparició d'un barri específic on mestres i estudiants fruïen d'immunitats, beneficis tributaris i privilegis diversos. Era el burg o barri universitari, un espai sota la jurisdicció del rector, seu dels diferents edificis escolars. Es consolidava, així, un grup privilegiat que, tot i ésser sostingut, bàsicament, pel municipi s'apartava del seu control i generava, sovint, conflictes diversos amb la resta dels ciutadans.⁴⁷ No podia ser d'altra manera: els futurs estudiants i professors, juntament amb els seus servidors, cas que en vinguessin, estaven sota la protecció i guiatge del rei durant els seus viatges d'anada i tornada de la ciutat de Lleida, encara que procedissin de terres enemigues. No podien ser embargats ni detinguts per deutes ni delictes comesos anteriorment,

47 LLADONOSA, Josep, *Anecdotari de l'antiga Universitat de Lleida*, Barcino, Barcelona, 1957; LLADONOSA, Josep, *Anecdotari de l'Estudi General de Lleida (1297-1717)*, Virgili i Pagès, Lleida, 1988; BUSQUETA, Joan J., "De vita et honestate scholarium. A propòsit del capítol XXIII dels Estatuts de la Universitat de Lleida (ca. 1300)", dins Jaume PONT i Àngels SANTA, (eds.), *Universitat i societat, tot recordant Víctor Siurana (1945-1993)*, Lleida, Pagès Editors, 2017, pp. 115-126; i GORT, *L'Estudi General de Lleida, al segle XIV*.

sempre que no haguessin merescut la pena de mort o de mutilació de membre. Gaudien d'exempció del pagament de la lleuda o peatge pels animals, safrà i altres objectes i espècies que volguessin vendre a la ciutat, per al seu manteniment, un privilegi que s'estenia també als venedors de llibres i pergami. S'autoritzava la presència de dos mercaders jueus o cristians de fora de Lleida, prèviament escollits pel rector i els consellers de l'Estudi, perquè s'instal·lessin a la ciutat com a prestadors dels estudiants.⁴⁸ No hi havia l'obligació de concórrer a l'exèrcit reial o veïnal, i les vivendes quedaven lliures de l'acció dels oficials reials, si el delicte comès no comportava pena de mort o de mutilació de membre; hom garantia, doncs, la inviolabilitat dels domicilis. Finalment, professors i estudiants, fossin clergues o laics, podien escollir el jutge entre el bisbe, el veguer o el rector de l'Estudi, sempre, també, que el delicte no impliqués les esmentades pena de mort o de mutilació. La major part d'aquests avantatges consten en el privilegi atorgat el 2 de setembre de 1300,⁴⁹ i que convertia l'Estudi, d'acord amb l'opinió de S. Claramunt, "en una espècie de terra de promissió",⁵⁰ en l'intent d'atreure els futurs estudiants i professors, com, alhora, facilitava la vinguda de mercaders, artesans, prestadors, etc. En el citat document quedava ben palesa la immunitat en disposicions com la següent: *Que en les cases dels doctors, mestres i escolars, ja siguin clergues o laics, que viuen i estudien en l'esmentat Estudi, no s'hi pugui fer cap escorcoll pels nostres oficials ni per qualsevol altra persona, per raó d'algú que es diu s'hi ha amagat, a nos ser que hagi estat declarat culpable d'una pena de mort o de mutilació de membre.*

Pocs dies després, en la sessió del Consell Municipal del 21 de setembre de 1300, hom fixava un territori concret, "els límits de l'Estudi", el burg universitari, una àrea que s'estenia per les parròquies de Sant Pere de la Suda, Sant Martí, on es localitzaven les diferents escoles, i zones altres de

48 El juliol de 1301, el rei Jaume II convidava el mercader de Luca, Raimondo de Castello, a anar a Lleida per ésser banquer de l'Estudi General (ACA, RC, 121, f. 90v.). Amb tot, un any després, l'abril de 1302, el rei ha d'escriure als paers de Lleida advertint-los de la queixa dels estudiants perquè encara no han nomenat el banquer de l'Estudi General (ACA, RC, 98, f. 338v.). Regest dels documents a TRENCHS, Josep (a cura de Mª Teresa Ferrer, coordinadora), *Documents de Cancelleria i de Mestre Racional sobre la cultura catalana medieval*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2011, docs. 313, 341, pp. 131 i 136 respectivament.

49 AML, Fons Municipal, perg. 359. GORT, "Documents de l'Estudi General", doc. 3, pp. 52-58. Es correspon també amb l'anomenada *Carta ordinationis et immunitatis studii generalis Ilerdensis*, document publicat per VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, t. XVI, doc. V, pp. 200-207.

50 CLARAMUNT, *La primera Univesitat de Lleida*, p. 12.

les parròquies Sant Andreu i Sant Llorenç.⁵¹ Es delimitava, així, i per primer cop, el que podríem ben bé definir com un campus universitari⁵² entre les universitats europees, i on es tornaven a ratificar els mandats anteriors.

SOBRE L'ENSENYAMENT

D'acord amb l'afirmació d'A. Barcala, un dels trets més originals de les universitats medievals fou el mètode seguit en la seva docència. Una formació universitària, fonamentalment, oral.⁵³ La fórmula base de l'ensenyament en tots els estudis, com ja recullen *Les Partides* del rei Alfons el Savi de Castella, era la *lectio*, la lliçó, és a dir, la lectura comentada i aprofundida d'un text per part del professor, el lector. El mestre llegia les seves classes, el text d'una "autoritat" i afegia els seus comentaris, les glosses, que escrivia al marge de l'exemplar que utilitzava.⁵⁴ Hi havia dos tipus de lliçons (i, per tant, de llibres): les ordinàries i les extraordinàries. La distinció s'establia en relació a l'horari d'impartició, i també al tipus de professor, a la categoria dels textos i al mètode d'ensenyament. Corresponien, doncs, a la lliçó ordinària (magistraliter), les hores del matí, les hores principals del curs, i estaven reservades als doctors o mestres, doncs suposaven una preparació més àmplia, i al comentari en profunditat dels textos. En aquest sentit, el mestre, a l'hora de fer el comentari, resolvia, primer, les dificultats gramaticals o sintàctiques que plantejava la llengua (explicació literal), després tractava de desentranyar el sentit del text, la comprensió, i, finalment, determinava el sentit profund, una conclusió, l'anomenada *sententia*.⁵⁵ La lliçó extraordinària, en canvi, es desenvolupava principalment durant les hores de la tarda, la impartien habitualment els batxillers, i consistia en una lectura ràpida orientada al comentari d'aspectes de tipus formal o textual, amb el propòsit de familiaritzar els estudiants amb els textos.

Evidentment, de la lectura dels textos en sorgien qüestions, dubtes, que tractaven de ser resolts mitjançant el recurs de la dialèctica, la lògica

51 Coneixem bé aquest perímetre on vivia la població universitària i gaudia dels diferents privilegis mercès al document de ratificació que féu el rei Alfons el Benigne, el 17 de febrer de 1328: AML, Fons Municipal, perg. 88 bis (desaparegut). Tanmateix disposem d'una transcripció i traducció al català de GRAS, *Història de la Paeria*, pp. 170-179. GORT, "Documents de l'Estudi General", doc. 11, pp. 79-84.

52 CLARAMUNT, "Orígenes del mundo universitario: de los studia a la universitas", p. 35-36.

53 BARCALA, "Las universidades españolas durante la Edad Media", pp. 109-111

54 Així ho expressa, tot comentant el títol XXXI de la Partida II del rei Alfons X, "De los estudios en que se aprenden los saberes, et de los maestros et de los escolares", ALVAR, Manuel, "La Partida Segunda y la vida académica del siglo XIII", *Rubrica IV* (1990), pp. 197-217.

55 CLARAMUNT, "Orígenes del mundo universitario: de los studia a la universitas", p. 43

aristotèlica, la qual cosa originà "el procediment docent més original i característic de l'època"⁵⁶ o "un exercici autònom molt característic de la vida universitària"⁵⁷ la *disputatio* o *quaestio disputata*, un debat entorn de les qüestions sorgides al voltant del text llegit i comentat, que cloïa també amb la conclusió del mestre, la *determinatio*. Un parell de cops a l'any (Advent i Quaresma) es realitzaven unes disputes més solemnes, amb la participació dels companys de la facultat, autoritats civils i religioses, i sobre un tema que era plantejat pels assistents; eren les anomenades disputes extraordinàries o de *quodlibet*. Un altre component essencial de l'ensenyament, el conformaven les anomenades *repetitiones*, lliçons de suport, complementàries, realitzades en alguns cas, com a Bolonya, un cop a la setmana, o tots els vespres. A voltes consistien a comentar en profunditat, en detall, un text molt concret –una sola llei, una qüestió que havia quedat pendent- prèviament explicat al curs ordinari. Tal com ha destacat A. García y García, a la Seu d'Urgell conservem l'única *repetició* que coneixem de la Universitat de Lleida, del professor i doctor en dret canònic Berenguer Colom, sobre la D.1 del *Decret* de Gracià.⁵⁸ Això no obstant, sabem que junt al *Decretum* de Gracià, els futurs canonistes havien de llegir, al llarg dels anys d'estudi, les *Decretals* del papa Gregori IX,⁵⁹ compilades per Sant Ramon de Penyafort, el *Liber Sextus* del papa Bonifaci VIII, les *Decretals Clementines* del papa Climent V, promulgades pel papa Joan XXII, les *Extravagantes* del mateix papa, la *Summa Aurea* d'Enric de Segusio (l'Hos-tiense) i els llibres de les *Sentències* de Pere Lombard (aquest darrer text, també emprat en els estudis teològics). Quant al dret civil, el conjunt de la legislació justinianenca: *Còdex*, *Digest Vell*, *Inforciat* i *Digest Nou*, *Institucions*, *Noves Constitucions* i els *Authentica*.⁶⁰ Quant a la Facultat d'Arts i

56 BARCALA, "Las universidades españolas durante la Edad Media", p. 110.

57 CLARAMUNT, "Orígenes del mundo universitario: de los studia a la universitas", p. 43

58 Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell, Ms. 2.099, ff. 95ra-108vb. GARCÍA, "La organización de los estudios jurídicos", pp. 70-71.

59 Cal destacar el comentari que al Llibre IV de les *Decretals* del papa Gregori IX dedicà el bisbe de Lleida, Jaume Sitjó (1340-1348), text anomenat *Cigonina*. Una obra que recull el dret canònic sobre el matrimoni i que era adreçada als estudiants de dret canònic i als jutges eclesiàstics. MARQUÈS, Benigne, "El Ms. 2874 de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell i el seu autor Jaume Sitjó", *Urgellia*, 1 (1978), pp. 367-400; i PERARNAU, Josep, "Tres notes entorn de la biblioteca papal (Benet XIII), II, Que és la Cigonina", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 15 (1996), pp. 409-414.

60 En relació als estudis dels dos drets, disposem d'un document d'arbitratge, datat el 4 d'agost de 1382 (AML, Fons Municipal, pergami 399), sobre diferents qüestions que enfrontaven la ciutat i l'Estudi General (entrada de vi foraster, pagament d'impostos comuns, etc.), entre les quals s'esmenten, també, les lectures que s'han de fer a la Facultat de Dret (lleis i canons), tot establint els capítols o passatges – els anomenats "puncta", que s'han de llegir cada any. GORT, "Documents de l'Estudi General", doc. 24, pp. 113-130. Disposem, també, però ja

Filosofia, podien llegir els *Elementa* d'Euclides, l'*Aritmètica*, la *Música* i el *De Consolació* de Boeci, l'*Organon* (l'obra lògica d'Aristòtil), la Política o la Filosofia natural d'Aristòtil, el *De Officiis* de Ciceró, el *Timeu* de Plató, les *Institutiones Gramaticales* de Priscia i Porfiri.⁶¹ Quant a la Medicina,⁶² disposem d'una relació, de la segona netiat del segle XIV, d'exemplars d'obres mèdiques que estaven en disposició del estacioner⁶³ de l'Estudi General per a la seva venda o, amb molta més probabilitat, per a la confecció de les famoses "*peciae*", els apunts, còpies autoritzades dels llibres en petits quaderns amb els que estudiaven els alumnes, tenint en compte l'alt cost econòmic dels llibres.⁶⁴ Aquests textos, recollits per J. Trenchs,⁶⁵ eren, sobretot, els *Aforismes* d'Hipòcrates, el Tractat del Pols de Galè. i l'*Almasorís Medecina* de Rhazes (Rassis), anomenat el "segon Galè, als que calia afegir el *Canon* d'Avicenna,⁶⁶ la *Cirurgia* d'Abucassís, el *Commentarium*

---

del segle XVI, de documentació on se'ns explica com fer les lectures de dret canònic ("De les lectures de Cànon"), a l'ACL, P7_M2_P3_CO3.

- 61 Pel cas de Barcelona, vegeu HERNANDO, Josep, "Les Artes Liberales, Les Escoles d'Arts i la Facultat d'Arts de la ciutat de Barcelona, segle XV. Tradició i renovació", dins Manuel SÁNCHEZ et alii (eds.), *A l'entorn de la Barcelona medieval. Estudis dedicats a la professora Josefina Mutgé*, CSIC, Barcelona, 2013, pp. 293-312.
- 62 Quant a les aportacions dels professors de la Facultat de Medicina de l'Estudi General i les seves obres, algunes de les quals emprades per a les lectures del Estudi, vegeu, especialment, CIFUENTES, Lluís, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona-Palma de Mallorca, 2006 [2^a ed. revisada], segona part, capítol I "la cura de la salut", pp. 87-156; i BUSQUETA, Joan J., "Sobre mestres en 'arts i medicina' de l'Estudi General de Lleida (s. XIV): reflexió humanística i avenç científic", dins *Homenatge a al Dr. F. Vilà Tornos*, Universitat de Lleida, Lleida, 2015, pp.92.
- 63 Cal recordar que l'estacioner o estacionari tenia cura, a més de la venda dels llibres, de la correcció, d'acord amb els professors de les diferents matèries, revisió i lloguer dels llibres que, prèviament, havien estat examinats pel rector i el Consell de l'Estudi.
- 64 El juliol de 1341, el tresorer reial Bernat d'Olzinelles pagava al confessor del rei, fra Sancho López de Ayerbe, 1.500 sous per la compra d'un *Decret*. Document a RUBIÓ, *Documents per l'història de la cultura mgeval catalana*, vol. II, pp. 66-67. També a TRENCHS, *Documents de cancelleria i de mestre racional*, doc. 679, pp. 200-201 (ACA, RC, 1304, f. 39v.-40). En aquest mateix volum trobem que el mateix any, el setembre, es pagaven 1.200 sous per una Bíblia (doc. 690, p. 204 / ACA, MR, 317, f. 46v.). Altres exemples a MADURELL, Josep M., "Documents culturals medievals (1307-1485)", *Separata del Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXVIII (1979-1982), pp. 301-473.
- 65 El llistat d'aquestes obres i d'altres que consten en diferents inventaris, el trobem a TRENCHS, "De l'Estudi General a la Seu", p. 135.
- 66 Durant els primers temps de l'Estudi, el 1303, el rei Jaume II ja concedeix al seu cirurgià Berenguer Sarriera, 250 sous "pro emendo quodam libro vocato Avicenam". Document a RUBIÓ, *Documents per l'història de la cultura catalana migeval*, vol. II, doc. XIX, p. 15 (ACA, RC, 294, f. 131v.).

Medicinalem de Bruneto Crespo, l'*Art Medical* d'Alexandre, el *Thesaurus pauperum* de Pere Hispà, la *Chirurgia* de Roger de Parma, el *Regimen sanitatis*, i altres obres d'Arnau de Vilanova, el *De urinis*, de Gil de Corbei, i, fins i tot, el recent tractat del mestre del mateix Estudi, Jacme d'Agramont, el *Regiment de preservació de la pestilència* (1348), entre altres textos, ja posteriors, de mestres en arts i medicina del mateix Estudi General, com Antoni Ricart o Sanç de Ridaura. I caldria afegir la *Chirurgia* de Henry de Mondeville, llibre que el mateix rei Jaume II, el febrer de 1320, reclama al mestre en medicina i metge de la casa del rei, Pere Gavet, que, tot just, l'acaba de rebre.⁶⁷ Pel que fa a Teologia, tot i que l'Estudi General de Lleida no l'impartirà fins el 1430, avançat el segle XV, els seus estudis es realitzaven, com hem esmentat més amunt, en els convents dels dominics i franciscans.⁶⁸ Uns estudis que es basaran en la lectura i comentaris de la *Bíblia*, així com en les *Sentències* de Pere Lombard, la *Suma Teològica* de Sant Tomàs d'Aquino, Sant Bonaventura, Duns Escot, Guillem d'Ockham, o, un dels grans difusors de l'escotisme, Antoni Andreu,⁶⁹ autors que també eren emprats en les lectures de la Facultat d'Arts i Filosofia.

A Lleida, tanmateix, existia una càtedra popular de Teologia, dita "lectura de l'alba", a la que hi podia acudir tothom, doncs era impartida en romanç i no en llatí; càtedra que regentaven els franciscans a l'església parroquial de Sant Joan de la ciutat. Val a dir que aquests mestres franciscans eren considerats com la resta de catedràtics de l'Estudi General, com ens ho demostra, entre altres exemples, el salari de 20 lliures anuals, cobrades en dos terminis, que percebia el franciscà Bernat Ça Torre, l'any 1403, per part dels clavaris de l'Estudi: "*Bernardo Ça Torre, in teologia magistro, de ordine fratrum minorum, ad legendum Sanctam Theologiam populo civitatis*

67 Vegeu CIFUENTES, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, p.133.

68 Vegeu el treball recent de CASSANYES, Albert, "Franciscanismo y lulismo en Lérida durante la Edad Media [siglos XIII-XV]", *Archivo Ibero-Americano*, LXXVI:282 (2016), pp. 53-82.

69 Vegeu LLADONOSA, Josep, "Didàctica universitària", dins *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970, pp. 59-74; i BERTRAN FONT-SERÈ, Laura, *El pensament filosòfic a l'Estudi General de Lleida. Segles XIV-XV*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2005. A nivell general, sobre matèries, programes i mètodes d'ensenyament, BARCALA, "Las Universidades españolas durante la Edad Media", pp. 104-111; i CLARAMUNT, "Orígenes del mundo universitario: de los studia a la universitas", pp. 42 a 47. Mé recentment, una bona síntesi a VILLA, Josué, "Los contenidos de las ramas superiores del conocimiento académico: medicina, derecho y teología. Lectura de los tratados empleados para su enseñanza (siglos XIII a XV)", *Cuadernos Medievales*, 21 (2016), pp. 20-48.

70 AML, *Llibre de Seguretats*, registre 377, s/f.

llerde, in ecclesia Sancti Johannis de Platea".⁷⁰ No sempre l'èxit era el desitjat, així ens ho mostra l'acta del 7 de gener de 1481, quan el govern municipal decideix rescindir el contracte a un professor italià de teologia, perquè no es feia entendre: "...A la proposició feta pels dits senyors de pahers, que foren donats per subvenció del camí fahedor a un frare de Sent Francesch, lo qual ere stat conduhit per legir la Taulegia en la Sglésia de Sent Johan, per quant ere ytalià e los hoidós no-l entenien, ni y podia fer més, ni sap la nostra llengua, se'n volia tornar a la sua pàtria pròpia... vint sous...".⁷¹

FINAL

Fins aquí, doncs, tres aspectes de la història de l'antic Estudi General de Lleida, tancat el 1717. Una història, com la de qualsevol institució, marcada tant pels entrebancs com pels períodes fructífers. Una institució que, malgrat els problemes econòmics, els conflictes, etc., projectà i convertí, els territoris de la Corona, durant la baixa edat mitjana, en un dels marcs de referència del pensament, la reflexió, l'avenç científic. En aquest article no hem tractat aquesta rellevància, no hem tractat la influència del magisteri impartit a l'Estudi General de Lleida; s'ha fet i ho hem fet, nosaltres també, en altres ocasions, però hem d'aprofundir-hi més, dedicar-nos-hi més. I, per això, no volem cloure sense tornar a recordar aquella "celebritat" de la ciutat de Lleida destacada per Lorenzo Valla, celebritat del que fou una ciutat universitària de relleu.

71 AML, *Llibre de Consells*, registre 369.